

Rodna Gruda

Služba državne varnosti je bila vedno v službi politike

State Security has always been in the Domain of Politics

Objavljeno dne/Published on: 07.02.2013

Avtor članka/Article Author: Blanka Markovič Kocen, foto Jure Eržen

Pot človek določa sam, okoliščine pa le vplivajo nanjo, ugotavlja Anton Stipanič, ki ga po izidu knjige *Od pastirja do direktorja* predstavljamo nekoliko drugače.

The path we take is determined by ourselves; the external circumstances have the power of only affecting it, believes Anton Stipanič. After the publication of the book “From a Shepherd to a Director” we present him in a slightly different way. Anton Stipanič is a person who has got to know life from all possible angles, yet his love for the homeland and his family most often outweighed many an interesting career offer. After the publication of his book “From a Shepherd to a Director” in which he does not only write about his own life but also presents a broader image of the former Yugoslavia and Slovenia as one of its parts, we visited him at his home in Ljubljana where he spoke about himself, his important official duties and his view about life today and in the past without any restraints.

stipanič

Anton Stipanič je človek, ki je življenje spoznal z vseh zornih kotov, njegova ljubezen do domovine in družine pa je največkrat pretehtala še tako zanimive ponudbe. Po izidu knjige *Od pastirja do direktorja*, v kateri ne prikazuje samo svojega življenja, ampak širšo zgodbo rajne Jugoslavije in Slovenije v njej, smo ga obiskali na njegovem domu v Ljubljani, kjer je brez zadržkov spregovoril o sebi, svojih pomembnih službenih zadolžitvah in videnju življenja nekoč in danes.

Kje in kako ste preživljali otroštvo in kaj vam je iz tega obdobja najbolj ostalo v spominu?

Otroška leta sem preživel v Beli krajini, v srednjepremožni kmečki družini. Oče je bil obrtnik, a zaradi tedanje krize brez dela, brez naročil. Kmetija ga ni najbolj veselila, zato se je ilegalno umaknil na delo v Francijo, kjer so ga nagovarjali, da bi se vključil v špansko republikansko vojsko, vendar se je, preden se je odločil, vojna v Španiji končala. Od tam se je prebil v Nemčijo, od koder nam je včasih poslal kakšno marko. Iz otroštva mi je tako ostala v spominu razbita družina in bolna mati, vendar so bila otroška leta kljub temu lepa. Stara mama in stari oče, ki sta skrbela za nas, sta nam izkazovala veliko ljubezni. Mnogo bolj kot danes smo bili odvisni drug od drugega. Tudi otroci smo morali pomagati pri kmečkih opravilih, bil sem pastirček, od tod tudi naslov moje knjige. Cele dneve, razen šole, sem pasel živino, delal na kmetiji... Za otroške igre tedaj ni bilo časa.

Že nekateri od vaših prednikov so se izseljevali v Ameriko. S kakšnimi pričakovanji so odhajali in s kakšnimi vtisi so se vračali?

Ded je bil dvakrat v Ameriki in obakrat se je vrnil. Imel je načrt, da bi si morda dokupil zemljo, si prislužil nekaj denarja. Vtisi tistih, ki so odšli v Ameriko, so bili dobri. Dela ni manjkalo in zaslužek je bil neprimerno večji od tistega, ki bi ga pričakovali od kmetije. Druge zaposlitve pa ni bilo. Ded se je po nekaj letih vedno vrnil k družini.

Kako ste vi in vaša družina doživljali prvo svetovno vojno?

Stari oče je bil kot starejši letnik mobiliziran v avstroogrsko vojsko. V zalednih službah je stražil in vodil italijanske vojne ujetnike nekje na Tirolskem. Cortina d'Ampezzo, denimo, danes znano smučarsko središče, je bilo eno izmed oporišč avstroogrške vojske.

Za katera dela ste morali zaradi gmotne stiske poprijeti v mladih letih in kakšna je bila vaša poznejša študijska pot?

Poleg pastirstva sem moral opravljati vsa kmečka dela, šolati pa sem se začel precej pozno. V osnovno šolo v Gradacu sem se vključil leta 1934 in jo 1941. s sedmim razredom končal. Ob začetku okupacije nas je učitelj pospremil z besedami: »Naučili ste se, kolikor ste pač se, zdaj čuvajte glave, ker prihajajo težki časi.« In takrat je bilo mojega študija pravzaprav konec. Pozneje, ko sem se zaposlil, postal sem profesionalni radiotelegrafist, sem sklenil, da moram končati tudi neko šolo, kajti samo z osnovno ne bo šlo več naprej. V Ljubljani sem se vpisal v večerno gimnazijo in leta 1950 opravil malo maturo. Dve leti pozneje so me poslali na šolanje v Beograd, na višjo policijsko šolo, ob tej pa sem končal še preostale razrede gimnazije in 1954. maturo. Po vrnitvi v Ljubljano sem se vpisal na pravno fakulteto in jo leta 1959 končal. Zaposlen v notranjem ministrstvu sem opravljal delo, ki je imelo veliko pravnih elementov, raznih predpisov, uporabo le-teh... Še več pa sem imel tega dela, ko sem postal šef kabineta predsednika takratnega izvršnega sveta, danes bi rekli slovenske vlade. Na mizo sem dobival ogromno pravnih zadev, vse predpise, predloge sprememb in podobno. Tako sem prebiral in zbiral pripombe, ki so jih imeli naši sekretariati. Tipično pravnega dela, kot odvetnik ali sodnik, nisem opravljal, a sem bil vedno v stiku s pravom.

Kdaj ste se srečali z radioamaterstvom in kako je to vplivalo na vaše poznejše življenje?

Že med vojno sem občudoval radiotelegrafiste, ki so tiste zveze, za katere sem sam kot kurir moral prehoditi 30, 40 kilometrov, opravili v sekundi. To je bilo takrat nedosegljivo! Tečaja, kamor so me poslali, nisem niti začel, ker se je bližal konec vojne in smo se morali vrniti v borbene enote v Suho krajino. A moja želja, da bi se naučil radiotelegrafije, radiotehnike, ni ugasnila! Po osvoboditvi, ko sem še vedno služil v vojski, sem začel tečaj, a ga opravil le na pol. Potem sem se kot mlajši letnik lahko demobiliziral. Vrnil sem se domov s polovičnim znanjem radiotelegrafije. V tretjem poskusu sem tečaj leta 1949 uspešno končal in takrat sem se seznanil tudi z radioamaterstvom kot hobijem. Radioamater sem postal 1950., ko so bila izdana prva dovoljenja za delo radioamaterjev v takratni Jugoslaviji.

Nekateri pravijo, da ste z radioamaterstvom zasvojeni. Drži?

Pravi radioamaterji so zasvojeni v takem smislu, kot je današnja mladina zasvojena z računalniki. Zanima te tehnika, pogoji, kako se razširjajo radijski valovi na različnih valovnih dolžinah in tako vzpostavljamo prijateljske zveze z radioamaterji z vsega sveta. Pogoji se spreminjajo z dnevom, nočjo, z letnimi časi in s tako imenovanim sončnim ciklusom v 11 letih. Zanimivo je opazovati, kako lahko z majhnimi močmi, recimo z enim wattom, dosežeš tudi ZDA, Japonsko, Sibirijo...

Radioamatersko znanje vam je odprlo tudi pot v Udbo, Službo državne varnosti. Kako se je to zgodilo?

V Udbi pravzaprav končal tečaj. Takrat je bil izredno močan pritisk na Jugoslavijo s strani držav Varšavskega pakta, in ker sem bil tečajnik, vendar tečaja nisem končal, so me poklicali, naj ga opravim. Postal sem torej telegrafist v polnem pomenu besede in radioamater.

Obveščevalci ste po vojni doživljali »romantične čase«. Kakšne so bile vaše naloge, zadolžitve? Skleпам, da delo za Udbo takrat ni bilo problematično...

Težko bi rekel temu romantika, kot radiotelegrafist sem najprej opravljal zadeve v zvezi z našimi takratnimi organi notranjih zadev na območju Slovenije in Jugoslavije. Sprejemali in oddajali smo šifrirane depeše, pri čemer seveda nisem vedel, kaj je bilo v njih. Vedel sem samo, s kom, s katerim okrajem delam, ne pa tudi, kaj je vsebina. Šifrantski oddelek je bil ločen od nas, oddali smo mu sprejeto depešo, oni pa o jo rešili in posredovali pristojnemu organu. Delo za Udbo zame, ki sem prišel leta 1949, v smislu varnosti ni bilo problematično, dokler nisem prišel v kontraradijsko službo. V tej smo nadzirali oziroma spremljali delo na kratkovalovnih območjih. Takrat je iz Jugoslavije delalo še osem ilegalnih radijskih postaj. Ne smemo pozabiti, da so Draža Mihajlovića, četniškega vodjo, ujeli šele leta 1947, različne skupine iz Jugoslavije pa so bile povezane z emigrantskimi skupinami izven države, predvsem v Italiji, Avstriji, na Bavarskem. Njihove zveze smo spremljali, nekatere nam je uspelo dešifrirati in ugotoviti njihovo lokacijo in kdo stoji za njimi. To je bil samo del tako imenovanega

radijskega boja zoper tiste, ki so hoteli spremeniti sistem v Jugoslaviji, kamor so takrat pošiljali tudi oborožene skupine. V Sloveniji, denimo, je v času po vojni, to je po maju 1945 do leta 1951, padlo 160 pripadnikov varnostnih služb, predvsem milice, KNOJ-a in državne varnosti.

Kako ste »zajadrili« v diplomacijo?

Do tja je bila še dolga pot. Najprej sem končal šolo v Beogradu, potem sem šel na operativo državne varnosti, od tam so me premestili na izvršni svet. Najprej sem bil načelnik urada za narodnosti, od tam pa so me ponovno premestili za šefa kabineta slovenske vlade, kar sem že omenil. Srečal sem se z Vladimirjem Kaduncem, ki je postal generalno sekretar ministrstva za zunanje zadeve v Beogradu. Ko je opazil, da obvladam nekaj angleščine, je mojemu takratnemu šefu Viktorju Avblju dejal, da bi me potreboval v generalnem konzulatu v Pittsbourghu, če me lahko »odstopi«. Ovir ni bilo in tako sem se znašel na seznamu kandidatov za konzula v Pittsbourghu, kamor sem oktobra 1965 po opravljenih ustreznih pripravah odšel.

Kakšni so vaši spomini na izseljenstvo?

Na ta del svojega službenega življenja imam pravzaprav najlepše spomine. Srečal sem se s tisoči slovenskih izseljencev, ki so me vsi sprejemali prijateljsko, vedno spraševali, od kod sem, če vem, kje je njihov kraj in podobno. Po imenih sem poznal najmanj tisoč ljudi v Pittsbourghu in okolici Clevelanda, se udeleževal njihovih prireditev in navezoval vedno nove stike.

Kakšno mesto je imela in ima v vašem življenju Slovenska izseljenska matica?

Z Matico sem se srečal že pred odhodom na službeno mesto v Pittsbourgh, ker je imela stike z izseljenskimi organizacijami. Potovanja namreč niso bila poceni in so si jih le redki lahko privoščili. Rodna gruda in druge publikacije Slovenske izseljenske matice so bile skoraj edini njihov stik z domovino. Na Matici sem dobil naslove teh izseljenskih društev, ki so jih poznali, in me tudi opozorili, da jih lahko obiščem, kar sem, seveda, storil.

Zakaj ste se pozneje odločili za delo v gospodarstvu?

Nenadoma so se zgodile kadrovske spremembe in želeli so me zadržati v Beogradu. Ponudili so mi visoko mesto načelnika konzularne službe na takratnem ministrstvu za zunanje zadeve, vendar bi moral živeti ločeno od družine, na kar pa nisem mogel pristati. Prijatelj in znanec iz podjetja Centromerur mi je ponudil delovno mesto in tako sem se znašel v trgovski verigi. Vendar ne za dolgo! Po aferi Ranković so namreč nastopile velike spremembe v organih za notranje zadeve in takrat sem bil imenovan za namestnika sekretarja za notranje zadeve v Ljubljani. Tu se nisem dobro počutil in po približno treh letih sem kot namestnik sekretarja odstopil. Takoj so mi ponudili delovno mesto v Iskri. Tu sem bil zaposlen od leta 1973 do upokojitve.

Kaj lahko poveste o Iskri, tedaj največjem koncernu v Sloveniji? Kaj je pomenilo voditi takšno veliko podjetje?

Najprej sem tam vodil marketing. Iskra je imela precejšnjo zunanjetrgovinsko mrežo in izvoz se je zelo hitro povečeval. Ob mojem prihodu je imela 22 milijonov dolarjev izvoza, torej je bila izrazito izvozno usmerjena.

Ali po vašem mnenju za takšne koncerne v današnjem gospodarstvu ni več prostora?

Seveda je prostor! Gre za to, kako sta organizirani gospodarska politika in gospodarska strategija. Seveda ima vsak pravico organizirati se po svoje, na drugi strani pa je pomemben skupni napor, kajti majhno podjetje si težko privoščiti predstavništva v ciljnih državah, kjer naj bi se povečeval ali kamor teče večji del njihovega izvoza.

Kaj bi svetovali današnjim slovenskim direktorjem in gospodarstvenikom?

Slovensko gospodarstvo je zašlo v težave s tranzicijo, ko sta cilj postala privatizacija in lastninjenje, ne pa razvijanje proizvodnje. Ne pozabimo, da je bila nekdanja Jugoslavija in v njej tudi Slovenija edina država iz socialističnega bloka, kjer je morala država najprej poddržaviti premoženje, ki je bilo drugod že državno. S poddržavljenjem smo delavcem vzeli pravico do upravljanja podjetij, zato da bi dobili nove zasebne lastnike. Le-ti - nekaj je tudi svetlih izjem - so predvsem stremeli k temu, da olastninijo to, kar je bilo prej družbeno. Prek

certifikatov, pidov in podobnih finančnih instrumentov je velik del nekoč družbene lastnine poniknil v zasebne žepe in dolgove, ki jih plačuje že sedanja in jih bo plačevala še naslednja generacija.

Ali ste se kdaj seznanili tudi z delom današnje Sove? V čem se ta razlikuje od Udbe?

Ne. Z današnjo Sovo nikdar nisem imel nobenega stika in ga tudi nisem želel. Mislim, da je njihovo delo težko in zelo podobno Udbinemu. Pred kratkim sem v časopisu prebral odgovor na vprašanje, kaj vse dela današnja Sova in ugotovil, da so to morda prepisali iz prejšnje Službe državne varnosti, kajti delo je isto: čuvanje ustavnega reda, odkrivanje sovražnikov, terorističnih skupin... To je delo vsake obveščevalne službe.

Zakaj se je obveščevalnih agencij po vašem mnenju oprijel tako negativen predznak?

Vsaka služba lahko dobi negativen prizvok, zato če se govori samo o eni strani. Služba državne varnosti ni nikoli ukrepala sama, vedno je bila v službi politike, tako kot je danes. Po mojem mnenju pa ji gre odgovornost za mučenje pravih ali namišljenih sovražnikov na Golem otoku.

Napisali ste sijajno knjigo, Od pastirja do direktorja. Kaj vas je k pisanju spodbudilo?

Najprej sem hotel svojim otrokom, vnukom in znancem zapustiti spomin na svoje življenje. To naj bi bilo nekaj kratkega, v domačem krogu. Ker pa sem imel tako pisano življenje in sem lahko polnih 50 let in še več, opazoval družbo iz različnih zornih kotov, sem na predlog mnogih pisanje razširil in nastala je pričujoča knjiga.

Koliko časa ste potrebovali zanjo?

Približno eno leto, pisal sem jo na roke, ker mi gre na računalnik prepočasi. Na pomoč mi je priskočila Matica, gospa Vesna Vukšinič Zmaić pa je knjigo po mojem nareku pretipkala.

Če bi lahko kolo časa zavrteli nazaj – bi ravnali, živeli drugače?

Ne. Pot človek sam določa, okoliščine pa le vplivajo nanjo.

Kakšno je vaše življenje danes? Se s telegrafijo še vedno ukvarjate?

Še, vsako jutro in skoraj vsak večer se oglasim po radiu, pozdravim prijatelje po Sloveniji, včasih se oglasi še kdo iz Srbije, Bosne, s Hrvaške. To je domače kramljanje o vremenu, počutju... Drugi del pa so razna tekmovanja, ko v eni uri napraviš sto in več zvez s svetom. To je moj hobi. Ukvarjam se tudi s starimi aparati, del zbirke sem podaril belokranjskemu muzeju v Metliki. Uživam v stari tehniki, ki jo obvladam. Novih čipov in podobnega običajni radioamater namreč ne more vzeti v roke, če nima vseh ustreznih priprav.